

ИЗГРАЖДАНЕ НА ЛИТЕРАТУРНИ И СОЦИОКУЛТУРНИ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЧРЕЗ ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРЕН ПОДХОД

Таня Недялкова Иванова-Тонкова
Френска езикова гимназия „Антоан дьо Сент-Екзюпери“,
Гр. Пловдив

Резюме: Настоящата статия разглежда възможностите за изграждане на литературни и социокултурни компетентности чрез прилагане на интердисциплинарния подход в часовете по литература. Представена е реализация на интердисциплинарен урок, който откроява дейността на учителя и активността на учениците по време на часа, както и ползите от използването на интердисциплинарния подход в литературното обучение.

Ключови думи: интердисциплинарен подход, литературни компетентности, социокултурни компетентности, дискусия, проект

BUILDING LITERARY AND SOCIOCULTURAL COMPETENCES THROUGH AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

Tanya Nedyalkova Ivanova-Tonkova

Abstract: This article examines the possibilities for building literary and socio-cultural competences through the application of an interdisciplinary approach in literature classes. An implementation of an interdisciplinary lesson is presented, which highlights the teacher's activity and the students' activity during the class, as well as the benefits of using an interdisciplinary approach in literary education.

Keywords: interdisciplinary approach, literary competences, sociocultural competences, discussion, project

УВОД

Ролята на училищната институция през годините е обект на противоречиви схващания. Обществото често я натоварва с различни очаквания, някои от които са свързани с възпитаването на определени модели на поведение или изграждането на компетентности. Учителят, като „пряк отговорник“ за моделирането на личността на ученика, има възможността да повлияе за изграждането на своите възпитаници не само чрез силата на своя авторитет, но и изграждайки отношение към науката и ученето като цяло. В този смисъл, ако учителската фигура е достатъчно значима в съзнанието на обучаемия, у него биха могли да бъдат и възпитани определени поведенчески модели, и формирани компетентности.

Естествено, за да е значима ролята на учителя и да успява той да достигне по всякакъв начин до своите възпитаници, е важно да бъде намерен работещ подход, рецепта за който обаче трудно би могла да бъде изготвена. В една или друга степен, интердисциплинарният подход би могъл да се възприеме като средство за подпомагане

на учебната среда – чрез освежаване, забавление, иновативност и творчество. Прилагането му обаче трябва да е осъзнато както от учителя, така и от обучаемите.

ИЗЛОЖЕНИЕ НА ПРОБЛЕМА

Процесът по възпитаването на определени ценности и модели на поведение, както и по формирането на определени компетентности може да бъде осъществен в рамките на училищното обучение. Учебните програми по български език и литература за различните степени налагат именно формиране на някои компетентности у учениците. Така например актуалната учебната програма по литература за общообразователна подготовка за 11. клас предлага тематично разнообразие по отношение на засегнатото съдържание. Произведенията, включени в нея, не следват хронологическа последователност, а са подчинени и събрани на тематичен принцип – всеки от петте раздела (Родното и чуждото, Миналото и паметта, Обществото и властта, Животът и смъртта и Природата) поставя акцент върху определени теми и залага определени компетентности, които да бъдат овладени от учениците.

Очаква се, че посредством изучаването на подбрани литературни текстове учениците ще изградят умения и компетентности, чрез които осмислят не само литературната условност, но и действителността, в която живеем. Ето защо в учебната програма, като един от задължителните компоненти, са заложили и някои очаквания. Така например що се отнася до социокултурните компетентности, смята се, че ученикът може да интерпретира различни теми, характерни не само за конкретен литературен текст, но ще може да ги открива и съпоставя с реалния живот, посредством собствените си възприятия, опит и знания. Очаква се, че учениците ще умеят да формулират собствена позиция, както и да я защитават. Ето защо очакваните резултати в областта на социокултурните компетентности спрямо овладяването им от ученици са свързани с възприемането на ценности, ориентирането в определен художествен контекст, в който са реализирани различни общочовешки теми, изграждане на оценъчна позиция, подплатена от личния опит на учениците. Важно е те да умеят да осмислят отделните категории като автор, творба, читател, да успяват да разграничат художествената условност, да я интерпретират и да оценяват въздействието на конкретното литературно явление.

По отношение на литературните компетентности и очакваните резултати се предполага, че ученикът може да се ориентира в литературното съдържание, да интерпретира откриваните в него теми, да познава жанровата специфика на текста, да умее да съпоставя самия текст с други произведения, посредством съществуващи връзки. Така чрез включените в учебната програма творби учениците изграждат умения за изграждане на читателска култура, а чрез нея и извличат важни ценности и послания, необходими за пълноценното функциониране на младежите в реалния свят. (Учебна програма по БЕЛ за XI клас компонент литература 2020, стр. 1-2)

Заложените в учебната програма насоки и очаквания към учениците спрямо придобитите компетентности в известен смисъл бележат и дейността на учителя. Именно върху неговите плещи пада тежката отговорност така да конструира учебното съдържание, че да може, от една страна, то да бъде усвоено от обучаващата се аудитория, а от друга – чрез новопридобитите знания учениците да овладеят и определени умения и компетентности. В този смисъл необходимостта от разнообразни подходи в преподаването е нещото, което мотивира учителя да търси, да се обучава, да се информира, да надгражда, да създава и да вдъхновява в името на едно по-успешно обучение. Така интердисциплинарният подход може да бъде разгледан като нужен и приложим в динамичната учебна среда, като чрез прилагането му в рамките на учебните

часове може да се постигне интерес у учениците, мотивация за работа, активност, а вследствие на това и формирани компетентности.

В труда си „Концептът литературна компетентност в литературнообразователния процес в средното училище“ Людмила Берковска поставя следното определение: „Литературна компетентност е интегративно качество на (учениковата) личността, която: владее системни, релевантни, интериоризирани знания, конструирани в литературнообразователния дискурс; действа чрез знанията си, инструменти на анализа и интерпретацията, т.е. владее дейности, чрез които разбира и осмисля художествени текстове; чете мотивирано, с доминация на естетическото четене; чете, за да се включи в съобществото на читатели (в класната стая и извън нея) и за да се социализира; продуцира устни и писмени дискурси, с оглед на своите личностни и на социокултурни цели и потребности; осъзнава четенето и писането като дейности по изграждане на собствената идентичност“ (Берковска 2015).

Според Берковска литературна компетентност е индивидуална степен на постигнатост на нормативно зададени компетенции за учебната дисциплина литература в средното училище. Тя смята, че тази компетентност се развива в учебни дейности като разбиране, осмисляне и интерпретиране на художествени текстове; манифестира се в продуциране на устен, писмен и мултимедиен дискурс, т.е. литературнокомпетентният ученик е дискурсивна личност (Берковска 2015).

Освен литературните компетентности, които учениците следва да овладеят чрез обучението си по литература, те трябва да придобият и социокултурни, свързани с общочовешкото им познание за света и събитията.

В статията си „Социокултурни компетентности“ Ваня Тивидошева предлага следните заключения: „Социокултурните компетентности, които са една от целите на обучението в културно-образователната област български език и литература, включват мрежа от знания и умения за осмисляне, коментиране и интерпретиране на хуманитарната проблематика на литературните текстове и на ценностните нагласи на историческия и културния контекст, в който е породен текстът, и/или в контекста, към който се съотнася чрез акта на четене (Тивидошева 2002)“.

Тивидошева отбелязва, че извънтекстовият свят провокира определен начин на разчитане на текстовите значения. Тя допълва, че „всяка ситуация създава определена нагласа на четене, в която се вписва, от една страна, читателят - със собствения опит и ценностни ориентири, а, от друга - културният контекст с етическите норми и предписания на „програмата“, която характеризира времето „тук“ и „сега“. Ако се приложи мярката „всичко се познава в сравнение“ и синхронният прочит („във времето“) се съпостави с диахронния („през времето“), ще се разкрият множеството възможности за изследване на отношенията актуално - универсално в ценностния свят на личността и на общността, към която тя принадлежи“ (Тивидошева 2002).

Социокултурните компетентности, заложили в учебната програма, са така важни за формиране на една образована и емоционално интелигентна личност. Ето защо пред учениците може и следва да се поставят различни литературни и творчески предизвикателства, чрез които да бъдат поставени в ситуация, в която могат да развият и впоследствие приложат новопридобитите компетентности. Именно социокултурните компетентности спомагат за преодоляването и осмислянето на различни житейски казуси, защото посредством „вторичния“ опит (който сме натрупали като читатели на един литературен текст и който успешно бихме могли да приложим и в реални житейски ситуации) имаме възможност да огледаме един проблем от различни аспекти и да приложим вече придобити знания за овладяването на дадена проблематична ситуация.

Социокултурните компетентности са необходими за успешното общуване и адаптиране в мултикултурна среда. Полето на литературата е една необятност, чрез

която можем да достигнем и до различна информация – наука, култура, история, чрез тази информация можем да задълбочим знанието си, да разширим кръгозора си на познания, както и да стимулираме интереса си към света и различните култури. Защото, сама по себе си, литературата не е изолирана наука. Посредством и благодарение на нея достигаме до едно по-високо ниво на сетивност. В литературата са заложени безброй кодове, които остават скрити за „транзитно“ преминаващия читател. Литературното обучение обаче предлага възможности и ключ към разкриването на тези завоалирани за простото око кодове. Литературата е в непрекъснат диалог с другите науки и изкуства, като чрез прилагане на определени подходи, умения и компетентности можем да установим изградените връзки, да ги анализираме и допълваме.

Интердисциплинарността може да се приеме не само като ключ към разшифроването на скритите в литературата кодове, но би могла да се мисли и като арена за изява на придобити компетентности, като пресечна точка на съвкупността от знания, които учебните програми по отделните предмети задават. Мая Падешка разглежда интердисциплинарността като възможност за интегриране и трансфер на знания, умения и методи на изследване, присъщи за различни области на познание (Падешка 2014).

Интердисциплинарното учене е възможност да се овладеят компетентностите, заложени в учебните програмите по различните дисциплини. Така ние, като учители бихме могли да разнообразим стандартния час и да се опитаем да впечатлим учениците ни, използвайки именно този подход, когато разглежданата тема позволява това, търсейки допирна точка между две науки – например литература и история. Идеите и акцентите могат да са разнообразни, като бихме могли да предложим на учениците да изготвят проекти чрез екипно сътрудничество помежду им.

Интердисциплинарният подход позволява и ползотворното сътрудничество между двама учители, преподаващи различни дисциплини, в името на една обща цел – ефективен образователен процес, интерес у учениците и формиране на определени компетентности у тях. Това партньорство невинаги се реализира в една и съща класна стая или пред една и съща аудитория. В един случай може двама учители да представят тема, разгледана в контекста на две науки, но би могло да се проведе час, в който сам учител представя урок, за подготовката на който обаче е помогнал негов колега. Ползите от такъв подход от страна на учителя могат да бъдат много и различни, в зависимост от целите, които педагогът си постави.

Целите, които като учител си поставям, използвайки интердисциплинарния подход в конкретния учебен час, са именно формиране на литературни и социокултурни компетентности у учениците чрез добрия пример на лидер в класната стая, чрез насърчаване на екипната работа и проектната дейност при учениците.

Съжденията, които изложих дотук, почиват на опита и наблюденията ми след проведен интердисциплинарен урок в час по литература в 11. клас (разширена подготовка по български език и литература), посветен на романа на Димитър Талев „Железният светилник“. За да разнообразя традиционното протичане на часа, реших да използвам интердисциплинарен подход, включвайки съдържание от други науки и изкуства. За да бъде добре усвоено едно литературно съдържание, обикновено първо трябва да се познава контекста на времето, в което то се появява. В този смисъл съвсем целенасочено един от пунктовете в моето изложение беше историята като време и особености. Започнах разказа си, очертавайки историческия момент в романа – действието, което протича през Българското възраждане, съпоставяйки го с времето, в което излиза романа и особеностите на периода (живота на автора, съдбата му, романовият бум през петдесетте години и др.) След изложената съпоставка не пропуснах да обърна внимание на учениците колко е важна подготовката по история, за да може правилно да се ориентираме в спецификата на текста и сюжета като цяло, защото без

исторически познания би било почти невъзможно да осмислим творбата. Като пример за това дадох героя Лазар Глаушев и борбата, която води той. Отбелязах, че ако не познаваме историческата действителност (например характерните за периода гърчеене, борба за независима българска църква, жестоките условия на двойно робство и т.н.), не бихме разбрали поведението на героя и цялостния му образ.

Друг момент, който засегнах, разглеждайки романа, чрез образа на Рафе Клииче, е изкуството – резбарството, което по нашите земи е в разцвет именно през 18. и 19. век, както и приложението му в църковната архитектура. Ето защо е необходимо да познаваме и дърворезбата като изкуство, и историческото време, за да възприемем правилно образа на майстора Рафе Клииче.

В хода на часа обърнах внимание и на български обичаи и ритуали, практикувани от нашите предци. В Талевия роман срещаме т.нар. „блага ракия“. Ето защо, за да възприемем съдържанието на текста не само в пряк, но и в преносен смисъл, е необходимо да познаваме българската етнология, да сме наясно с какво се характеризират определени празници, ритуали и обичаи.

Откроих и още две интердисциплинарни връзки – с психологията и философията. Романът разкрива философски въпроси и проблеми, свързани със смисъла на човешкото съществуване, категориите живот, любов, бунт, справедливост, кауза, свобода и др. В романа е видимо как именно тези понятия обуславят поведението на героите, те са в основата на техните действия и взаимоотношенията им. Разглеждайки тази интердисциплинарна връзка в хода на часа се роди и дискусия, свързана с близки философски понятия. Учениците се вдъхновиха и сами инициираха разговор в посока раздвоението и в какво се крие смисълът на живота – дали в принципите, дълга, достойния път на герой и родолюбец, или истински важни са любовта и семейството, както и опазване на доброто име на рода. Разбира се, еднородието не беше постигнато и младежите приеха идеята, че в крайна сметка верният отговор за всеки е различен, както сме различни и самите ние. Връзката с психологията беше реализирана по отношение на психологическите характеристики и отношенията между героите с акцент върху техните мисли, чувства, желания, страхове, конфликти и др. Разгледана беше и бариерата между поколенията, която послужи като опорна точка за последвала дискусия в класа. Именно този аспект пробуди най-голяма активност сред учениците, защото на база личния си опит успяха да изкажат своите собствени впечатления и размисли. Учениците сами предложиха да се направи психологически профил на някои от главните герои. Тази идея беше добре приета, като обаче се изискваше време, за да бъде прецизно изпълнена. Така идеята прерасна в проект за изпълнение под формата на домашна работа, като в следващите часове тя беше проверена и обсъдена.

В края на часа беше проведена дискусия с учениците, като те имаха възможност да допълнят представеното от мен, да изкажат мнение, впечатление не само от представената тема, а и от подхода, който беше приложен. Учениците се включиха активно с идеи, обсъждаха имената на героите, правейки асоциации с качества, коментираха отделни моменти от романа, като ги съпоставяха с реалния живот. Часът приключи с еднородното мнение, че трябва да има повече такива часове.

По отношение на дискусията Румяна Неминска я разглежда като най-често срещаната стратегия на активното учене. Тя я определя като мултидисциплинарен метод (Неминска 2015). В този смисъл именно чрез дискусията биха могли да се открият придобитите компетентности у учениците. Без съмнение обаче в центъра на добре организирания и проведен учебен час стои учителката фигура, която ръководи дискусията, задава насоки за размисъл, прокарва идеи, представя учебното съдържание по начин, достъпен и атрактивен за аудиторията. Именно учителят е двигателят, който чрез своите действия изкарва на бял свят потенциала на своите възпитаници. Тези действия, разбира се, е

нужно да бъдат насочени в посока създаване на интелигентни, знаещи, можещи, мислещи креативно и критично млади хора. Учителят, посредством преподавания материал и зародилата се в часа дискусия, би могъл да допринесе за изграждане на литературни и социокултурни компетентности, така нужни на младата личност не само по време на обучението си в училище, но и в самия живот. Ето защо, както самият Иван Иванов отбелязва, че учителят трябва да е в състояние да ръководи дискусията и да провокира интереса на учениците в случай, че те не се окажат достатъчно активни (Иванов 2005).

Проведения час, в който приложих интердисциплинарен подход, отчитам като успешен поради няколко причини: атмосферата в класната стая беше приятна, динамична, творческа; класът беше активен, учениците се включваха с допълнения и разсъждения; часът предполагаше свобода за изяви; у учениците се породих любопитство, което прерасна в интерес към темата и желание за споделяне на идеи. Всичко това, само по себе си, свидетелства за постигнати цели, които един педагог би си поставил. Именно чрез интердисциплинарния подход, приложен в часа, имах възможност да проверя какво е нивото на литературните знания на учениците и как ги прилагат те в конкретната ситуация, както и какви връзки и ползи извличат от темата, как анализират, сравняват, допълват. Ето защо въз основа на проведения урок имах възможността да се убедя, че учениците притежават литературни и социокултурни компетентности, като подобни практики на преподаване доразвиват вече придобитите умения. Смятам, че подобни форми на педагогическа дейност издигат и авторитета на учителя, защото добрият учител е този, който не спира на надгражда знанията си, да се учи, да се интересува, да създава съдържание, да показва нови умения, компетентности и посоки. Интердисциплинарният подход създава благоприятна среда, в която учител и ученици могат да се развиват заедно, да се усъвършенстват в името на общото благо – знанието.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Приложението на интердисциплинарния подход в обучението по литература е една добра възможност за интегриране на знанията на учениците от различни научни сфери. Посредством този подход може да се постигне разнообразие и свежест в преподаването, учебната среда да бъде интересна и атрактивна. Използвайки този подход по време на часовете, учителят, от една страна, се доказва като креативна и надграждаща себе си личност, като задава посоки за размисли на учениците, продиктувани както от личната, така и от професионалната му компетентност и ерудиция, а от друга – създава благоприятна среда за култивиране на знания и успешното им приложение, мотивира творческото мислене и оригиналните идеи, зародили се сред учениците, реализира качествено обучение, прилагайки знания от различни научни сфери. Ето защо интердисциплинарният подход може да се приеме като ефективно средство за изграждане и развиване не само на литературни и социокултурни компетентности, но и като своеобразен катализатор за създаване на интелигентни личности.

Библиография:

Берковска, Л. (2015). Концептът литературна компетентност в литературнообразователния процес в средното училище [онлайн] <https://azbuki.bg/wp->

content/uploads/2015/02/azbuki.bg_dmdocuments_BEL012015_Lyudmila-Berkovska.pdf
[посетен на 26.04.2023]

Иванов, И. (2005). Интерактивни методи на обучение. Юбилейна научна конференция с международно участие 50 години ДИПКУ – Варна на тема: „Образование и квалификация на педагогическите кадри – развитие и проекции през XXI век“ [онлайн] <https://www.ivanpivanov.com/research/> [посетен на 12.05.2023]

МОН (2020) Учебна програма по български език и литература, компонент литература, XI клас (общообразователна подготовка) *Сайт на Министерството на образованието и науката* [онлайн] <https://web.mon.bg/bg/100522> [посетен на 25.04.2023]

Неминска, Р. (2015). Методи на интердисциплинарно обучение, Българско списание за образование брой 2 [онлайн] https://www.elbook.eu/images/9_Rumiana_Neminska.pdf [посетен на 03.05.2023]

Падешка, М. (2014). Възможности на обучението по български език за реализиране на интер и трансдисциплинарни връзки, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – България, научни трудове, том 52, кн. 1 [онлайн] https://lib.uni-plovdiv.net/bitstream/handle/123456789/346/NTF_2014_52_1_B_196_210.pdf?sequence=1&isAllowed=y [посетен на 14.05.2023]

Тивидошева, В. (2002). Социокултурни компетентности. Български език и литература (електронна версия), 2002, Електронно списание LiterNet, 08. 02. 2003, [онлайн] <https://litenet.bg/publish5/vtividosheva/sociokulturni.htm> Електронно списание [посетен на 30.04.2023]